

ПАТРІОТ, НАУКОВЕЦЬ, ПЕДАГОГ: НА ПОШАНУ ПАМ'ЯТІ ПРОФЕСОРА ПЕТРА СЕМЕНОВИЧА ДУДИКА

Ольга Павлушенко

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

У вчительській спільноті Вінниччини та й усієї України є багато тих, хто з вдячністю й теплом у серці гордо скаже: «Я студент Петра Семеновича Дудика».

Доктор філологічних наук, професор, мудрий педагог, творчий пошукувач нового й раціонального в лінгводидактиці, Петро Семенович ніколи не був байдужим до результатів своєї викладацької праці, постійно дбав, аби його студенти успішно оволодівали глибокими знаннями української словесності й майстерністю передавати ці знання школярам. Володіючи енциклопедичними знаннями про мову, професор Дудик просто й доступно витлумачував молоді глибини науки про мову, формував уміння теоретично мислити, аналізувати, здобувати істину й аргументи для її доведення.

Сам маестро стилю мав ювелірне відчуття мови, умів висловлюватися не тільки правильно, а й вишукано поєднуючи слова, вкладав думку в красиву словесну оправу, невтомно працював над огранкою власного мовлення й тактовно допомагав у цьому колегам та всім, хто звертався до нього за порадою.

Народився Петро Семенович 10 червня 1926 року на Холмщині, у селі Косинь, тепер це Владавський повіт Люблінського воєводства, Польща. Світогляд майбутнього науковця-україніста формувався під впливом особливостей суспільно-політичного та громадсько-культурного життя русинської спільноти Холмщини. Русини, як себе називали українці Холмщини, внаслідок експансії етнічно й ментально чужих держав потерпали як від колонізаторів, так і від русифікаторів. Життя в умовах постійного антиукраїнського терору зміцнило етнокультурні й релігійні підвалини національної самосвідомості українців цього краю.

Читати класиків української літератури та усвідомлювати себе українцем юнак Петро Дудик почав, спілкуючись із викладачами Холмської гімназії, серед яких були колишні професори Львівського університету. Петро Семенович згадував, що курс історії учні гімназії слухали у викладі науковця європейського рівня Мирона Кордуби, а грецької мови їх навчав Михайло Білик. У Холмському

соборі ще юний гімназист осягав усю глибину проповідей єпископа Іларіона (Івана Огієнка), проймався переконливими словами духовного наставника, переймав від нього український погляд на події сучасності й історії. Вивчення латині, грецької, німецької мов пробудило зацікавлення лінгвістикою, заклало підґрунтя академічної освіти майбутнього науковця.

У юнацтві Петрові Дудикові разом із сім'єю довелося пережити депортацію.

Вищу освіту Петро Семенович здобував у Ровенському державному учительському інституті й Дніпропетровському державному університеті, який екстерном закінчив з відзнакою в 1951 році. Професійну діяльність розпочав учителем української мови й літератури в Ровенській фельдшерсько-акушерській школі. Потім була праця у школах Дніпропетровська.

1951 року П. С. Дудик став аспірантом Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, де під керівництвом академіка Леоніда Арсенійовича Булаховського займався лінгвістичними дослідженнями маловивчених на той час неповних й еліптичних речень. Наукові розвідки молодого дослідника в галузі синтаксичного ладу української мови увінчалися успішним захистом дисертації на здобуття вченого ступеня кандидата філологічних наук у квітні 1955 року на засіданні вченої ради Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, членами якої були Павло Григорович Тичина, Леонід Арсенійович Булаховський, Максим Тадейович Рильський, Олександр Іванович Білецький, Микола Платонович Бажан. Важливість наукової праці Петра Дудика «Неповні та еліптичні речення в сучасній українській літературній мові» засвідчує опублікування в 1958 році повного її тексту в академічному збірнику «Дослідження з синтаксису української мови».

Після закінчення аспірантури до 1972 року Петро Семенович працював у Полтавському педагогічному інституті ім. В.Г. Короленка, пройшовши шлях професійного зростання на посадах старшого викладача, доцента, завідувача кафедри української мови, проректора з наукової роботи цього закладу вищої освіти. З 1972 до 1995 року Петро Семенович очолював колектив кафедри української мови спочатку Вінницького педагогічного інституту імені М. Островського, а після його реорганізації Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. З 1996 до 1998 року Петро Семенович Дудик — професор кафедри української мови Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, але наступного року знову повертається до Вінниці, яка стала для нього рідною, і продовжує викладацьку діяльність на лінгвістичних кафедрах Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. У 2007 році професор Дудик П.С. очолює кафедру журналістики нашого університету.

Викладацьку діяльність Петро Семенович поєднував з активним науковим пошуком. У своїх дослідженнях звертався до живого українського мовлення, що стало продовженням традиції національного мовознавства, започаткованих Дмитром Овсянником-Куликовським, Євгеном Тимченком, Іваном Огієнком, Оленою Курило. Це було сміливим кроком у час агресивної асиміляції української мови до російської, яку провадила радянська влада.

У червні 1973 року П.С. Дудик завершив тривалий етап своєї науково-дослідницької роботи й захистив в Інституті мовознавства імені О.О. Потебні НАН України дисертацію «Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення» на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук. У цьому ж році у видавництві «Наукова думка» виходить друком монографія П.С. Дудика «Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення (просте речення; еквіваленти речення)». Ця фундаментальна праця ґрунтувалася на аналізі емпіричного матеріалу, яким слугувало живе мовлення українців, зразки якого науковець збирав разом зі студентами Полтавського педагогічного інституту імені В.Г. Короленка протягом 1964-1972 років у 380 населених пунктах України (3, с. 9). Наукова новизна цього дослідження Петра Семеновича Дудика полягає у визначенні статусу розмовного мовлення як особливого функційного різновиду мови, диференційними ознаками якого автор визначив, зокрема, засоби «синтаксично нечленованого і виразного модально-експресивного типу» (3, с. 8), які автор назвав еквівалентами речення (слова-речення, звертання-речення, незакінчені речення, приєднувальні конструкції), а також неповні двоскладні й односкладні речення, специфічний порядок членів речення, інтонаційне розмаїття, залучення жестів і міміки як допоміжних «засобів виразу емоційної та модальної сторони мовлення» (3, с. 10)

Професор Дудик акцентував на контекстній і комунікативній природі еквівалентів речення, їхній детермінованості емоційним забарвленням, яке властиве розмовному діалогічному мовленню. Науковець у виразив українську синтаксичну теорію переконливими аргументами для виокремлення односкладної моделі простого речення й довів повноту реченнєвих конструкцій з однокомпонентним предикативним центром як мовної форми втілення логіко-психологічного судження, запитання або спонукання (3, с. 64).

Монографічне дослідження розмовної української літературної мови, як і попередні праці, оприявлюють національно-патріотичну позицію науковця Дудика П.С. У період, коли окупаційна більшовицька влада офіційно проголосила створення нової історичної спільноти людей, сформованої в СРСР, – радянський народ і всіляко нівелювала мовні та культурні відмінності між численними етнічними групами, що населяли територію Радянського Союзу,

Петро Семенович засвідчує унікальність і комунікативну та семантико-стилістичну цінність тих конструкцій, які є типовими для синтаксичного ладу української мови, і вступає в полеміку з іншим вітчизняним науковцем, який намагався видати ці ідіоетнічні особливості як щось «фіктивне», «псевдосинтаксичне» (3, с.98).

В академічному виданні «Сучасна українська літературна мова. Синтаксис» за загальною редакцією академіка Івана Костянтиновича Білодіда (1972) П.С. Дудика належать розділи «Односкладні речення», «Неповні речення», «Еквіваленти речення», «Приєднувальні конструкції».

1974 року у видавництві «Вища школа» виходить друком «Вступ до мовознавства: навчальний посібник» авторства Петра Дудика і Сергія Дорошенка, у якому до опису мови вперше в українському мовознавстві застосовано концепцію функційного структуралізму, розроблену Празьким лінгвістичним гуртком. (1, с. 20). Автори посібника представили мову як цілісну систему взаємопов'язаних одиниць, чітко структурованих за рівнями, які спрямовані на реалізацію комунікативної мети в мовленні; у дусі ідей Празької школи описали чинники поступального розвитку мови як продукту інтелектуальної діяльності суспільства. У посібнику викладені позиції його авторів з дискусійних на той час лінгвістичних проблем, зокрема розмежовано статус словосполучення і речення як одиниць мовлення за диференційними ознаками предикативності, модальності, інтонаційної і змістової завершеності (2, с. 172), чітко кваліфіковано синтагму як семантико-синтаксичну одиницю мови, виокремлення якої в реченні пов'язане «з відображуваною у висловленні дійсністю і вираженням до неї ставленням мовця» (2, с. 180).

Дослідницький неспокій був постійним супутником Петра Семеновича на професійному шляху. До кола наукових зацікавлень вченого належали питання методології лінгвістики, граматики, стилістики української мови, лінгводидактики.

У царині лінгвостилістики П.С. Дудик продовжував традиції, закладені його науковим наставником академіком Леонідом Арсенійовичем Булаховським. У 2005 році виходить друком рекомендований Міністерством освіти і науки України навчальний посібник «Стилїстика української мови», у якому Петро Семенович Дудик викладає свою концепцію стилістики як лінгвістичного вчення. У третьому розділі цієї праці автор дуже розлого описує функційні особливості мовних одиниць усіх рівнів і підкреслює, що «нефункціональних (які б не виконували жодної функції) мовних одиниць немає» (4, с. 14), водночас наголошує, що «для стилістики ... особливо вагомї ... явища лексичні й морфолого-синтаксичні, бо саме вони безмежно різнофункціональні, отож і стилістично продуктивні, комунікативно найсуттєвіші» [4, с.22]. У четвертому

розділі посібника Петро Семенович детально зупиняється на мовних і позамовних основах мовленнєвої культури, комунікативних ознаках мовлення, виокремлюючи простоту, стислість, виразність, чіткість і яскравість мовлення, розмежовує поняття етичність і естетичність, багатство і мистецтво мовлення. Прикметно, що і в цій праці дослідник наголошує на своєрідності українців у «світосприймальному, філософському, соціопсихічному, історичному, гносеологічному вимірах» (4, с. 337) і підкреслює: «Певні визначальні світоглядні і почуттєві риси становлять внутрішню духовну сутність українців як окремої нації, окремого народу, що помітно відрізняється від інших (навіть близькоспоріднених – російського, білоруського) народів.» (4, с. 335).

Як мудрий педагог, Петро Семенович наполягав на навчанні рідною мовою, бо «завдяки рідній мові людина входить у світ, прилучається до загальнолюдських цінностей, які доповнюються своєрідними національними цінностями» (4, с. 342). Як досвідчений мовознавець, професор Дудик переконував широко використовувати рідну мову, оскільки «чим усталеніші мовні засоби і повніше закріплені народною мовленнєвою традицією, чим ширше використовуються вони в усному й писемному мовленні, в усіх його стилях і жанрах, тим стилістично потужнішою стає мова, тим повніше реалізуються її функціональні можливості» (Там само). Як інтелектуал з глибокими патріотичними почуттями, Петро Семенович Дудик вмотивовував вивчення рідної мови тим, що «рідна мова сприймається не лише як засіб комунікації, формування думок, а й як джерело патріотичних почуттів» (4, с. 342), «завдяки їй людина по-справжньому може прилучитись до духовності свого народу, його національної своєрідності, ідентичності, до національно-самобутньої системи навчання й виховання. До формування й сформування таких багатьох якостей, національних та індивідуальних рис характеру, якими один народ відрізняється від усіх інших народів.» (4, с. 343)

У науковому доробку професора Дудика П.С. понад 200 публікацій, серед яких 4 монографії та 11 навчальних посібників і підручників для вищої й середньої школи (6 посібників мають гриф МОН України).

П.С. Дудик здійснював наукове керівництво низки успішно захищених кандидатських і докторської дисертацій, входив до редакційних колегій 27-и збірників наукових праць, був членом спеціалізованих учених рад із захисту дисертацій в Ужгородському національному університеті та Дніпропетровському національному університеті.

Високоповажний і високоавторитетний науковець, надзвичайно красномовний ритор, Петро Семенович умів викликати бажання пізнавати мову, відкривати її лексичні й фразеологічні скарби. Професор завжди дотримувався наукової етики, поважав факти, виваженість суджень й оцінок, коли потрібно,

умів делікатно вказати на помилки та висловити поради. Не нав'язуючи власних поглядів на ту чи ту наукову проблему, де це було важливо, скеровував влучними запитаннями, доречними зауваженнями, давав змогу самостійно дійти вірогідного висновку. Будучи знаним ученим і відповідальним керівником, Петро Семенович цінував насамперед людські стосунки, ставив на перше місце особистість із її внутрішнім світом, переживаннями та власним поглядом на світ. Він завжди був готовий вислухати, дати не тільки фахову, а й мудру життєву пораду.

Ще з юних років Петро Семенович зберіг прихильність до націоналістичних ідей. Щиро тішився, коли Україна здобула незалежність, проте болісно сприймав недолугу політику уряду щодо утвердження державного статусу української мови. Намагався особисто долучатися до вирішення проблем, які помічав, писав листи Президентові України, був сміливим і переконливим у своїх патріотичних судженнях.

Патріот, лінгвіст-дослідник, педагог, харизматична особистість, світла людина – це тільки найпомітніші риси індивідуальності Петра Семеновича Дудика. Таким він залишається в пам'яті його учнів і колег-науковців.

Література

1. Богатько В., Завальнюк І., Кухар Н. (2021). Проблеми граматичної системи сучасної української мови в науковій спадщині професора Петра Дудика (до 95-річчя від дня народження). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*: збірник наукових праць. Вінниця: ТОВ

«Фірма Планер», Вип. 32. С. 16–29. DOI: <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2021-32-16-29>

2. Дорошенко С. І., Дудик П. С. (1974). Вступ до мовознавства: навчальний посібник. Київ: Вища шк., 295с.

3. Дудик П. (1973). Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення (Просте речення; еквіваленти речення). Київ : Наукова думка, 288 с.

4. Дудик П. С. Стилїстика української мови: Навчальний посібник. Київ: ВЦ: «Академія», 2005. 368с.